

Marek Florek

Skarb siekier z epoki brązu z Oficjałowa, gm. Opatów, woj. świętokrzyskie

We wrześniu 2011 roku do zbiorów Muzeum Okręgowego w Sandomierzu trafiły 3 siekiery z brązu, znalezione przypadkowo na terenie wsi Oficjałów k. Opatowa (Ryc. 1)¹. Zgodnie z opisem znalazcy, siekiery leżały na świeżo zaoranym polu, w odległości 1–2 m od siebie. Ponieważ istniało podejrzenie, że siekiery mogą stanowić część większego skarbu wyrobów brązowych, w początkach października 2011 roku, w miejscu gdzie zostały znalezione przeprowadzono badania sondażowe, zaś w jego otoczeniu szczegółowe prospekcje powierzchniowe, w tym również z użyciem sprzętu elektronicznego (wykrywacza metali)². Przyniosły one wynik negatywny – nie znaleziono kolejnych przedmiotów metalowych ani żadnych innych zabytków archeologicznych, nie zaobserwowano również śladów ewentualnego obiektu (jamy, wkopu itp.) w którym siekiery mogły być zdeponowane. Dwie siekiery, pomijając niewielkie wyszczerbienia krawędzi, zachowane były w całości, natomiast trzecia miała odłamaną górną część – partię obucha powyżej piętki. Wszystkie trzy egzemplarze reprezentują typ smukłej siekiery z piętką lejkowatą, tzw. typu czeskiego, różniąc się nieznacznie jedynie wymiarami. Wymiary pierwszej z siekier (Ryc. 2: 1; 3: 1) wynoszą: długość – 160 mm; maksymalna szerokość ostrza – 48 mm; minimalna szerokość na przejściu ostrza w część piętkową – 13 mm; maksymalna szerokość części piętkowej – 28 mm; szerokość obucha – 21 mm; maksymalna szerokość partii piętkowej w obrysie poprzecznym – 35 mm; grubość obucha – 6–9 mm; waga – 270 g. Druga siekiera (Ryc. 2: 2; 3: 2) ma wymiary: długość – 159 mm; maksymalna szerokość ostrza – 46 mm; minimalna szerokość na przejściu ostrza w część piętkową – 14 mm; maksymalna szerokość części piętkowej – 29 mm; szerokość obucha – 23 mm; maksymalna szerokość partii piętkowej w obrysie poprzecznym – 34 mm; grubość obucha – 7–10 mm; waga – 270 g. Trzecia, zachowana fragmentarycznie siekiera (Ryc. 2.3; 3: 3) ma wymiary: zachowana długość – 110 mm; rekonstruowana maksymalna szerokość ostrza – 56 mm; minimalna szerokość na przejściu ostrza w część piętkową – 17 mm; maksymalna szerokość części piętkowej – 28 mm; maksymalna szerokość partii piętkowej w obrysie poprzecznym – 32 mm; waga – 270 g.

Siekierki z piętką lejkowatą, określane „typem czeskim” (Kostrzewski 1964, 11), występują w kilku wariantach, określonych przez A. Szpunara jako

¹ Siekiery przekazał Pan Dawid Stec z Lipnika, pow. Opatów.

² Badania prowadził Autor, przy współpracy Moniki Bajki z Muzeum Okręgowego w Sandomierzu. Uczestniczyli w nich, w ramach ćwiczeń, studenci z Instytutu Archeologii UMCS.

warianty „Racibórz”, „Czubin” i „Rawicz” (por. Blajer 1999, 24, tam dalsza literatura). Znane są przede wszystkim ze skarbów, mniej jest znalezisk pojedynczych, zaś do wyjątków należą stanowiące wyposażenie grobów (por.: Blajer 1999, 24; Blajer i in. 1994, 147–152).

Zabytki z Oficjałowa najbliższe są wariantowi „Rawicz”. To co je wyróżnia, to, wyraźne zwięźlenie ostrza na przejściu w część piętgową, przez co uzyskuje ono lekko wachlarzowaty kształt, oraz nieznacznie mniejsza szerokość obucha w stosunku do maksymalnej szerokości piętki.

Siekierki z piętka lejkowatą były na ziemiach polskich używane w fazach HA1-HA2 epoki brązu, chociaż w przypadku wariantu „Racibórz” nie można wykluczyć, że najstarsze pochodzą jeszcze z fazy BD, zaś najmłodsze były w użyciu do końca fazy HB1. W przypadku wariantu „Rawicz”, do którego siekierki z Oficjałowa są najbardziej zbliżone, jego chronologię można zamknąć w fazie HA1, a więc w okresie między ok. 1200 a 1100 lat przed Ch. (Blajer 1999, 19, 24; Blajer 2013, 28; por. też Górski, Kadrow 1996, 23–15). Tak też zapewne należy datować interesujący nas skarb.

Oficjałów, na terenie którego znaleziono opisywany skarb siekier z lejkowatą piętka, leży w nad Opatówką, w centralnej części Wyżyny Sandomierskiej. Przyjmuje się zazwyczaj, że w fazie HA1, odpowiadającym starszemu odcinkowi III okresu EB, na którą zapewne należy datować skarb, Wyżyna Sandomierska zajęta była przez lokalne społeczności kultury łużyckiej. Według starszych opracowań, stanowiła ona w tym czasie strefę pograniczną między grupami środkowopolską i zachodniomałopolską kultury łużyckiej (por. Gardawski 1979, ryc. 16). Obecnie większość badaczy przyjmuje, że osadnictwo kultury łużyckiej na Wyżynie Sandomierskiej, przynajmniej w jej części wschodniej, od początku związane jest z jej grupą tarnobrzeską (tarnobrzeską kulturą łużycką), przy czym zasięg tej ostatniej w kierunku zachodnim jest trudny do określenia (por. Gedl 1989, mapy 29, 30, 31; Czopek 2009, 20).

Z Wyżyny Sandomierskiej znane dotychczas były jedynie dwa skarby wyrobów brązowych datowanych na fazy HA1-HA2, oba zaliczane do zespołów typu Sieniawa, łączonych z grupą tarnobrzeską (por. Blajer 1999, 124–125). Pierwszy, z Janika, pow. Ostrowiec Świętokrzyski, woj. świętokrzyskie, zawierał otwarty zdobiony naszyjnik, 3 również zdobione bransolety ze zwięzonymi końcami, tordowaną obręcz i spiralny rurkowaty paciorek (Blajer 1999, 166–167). W skład drugiego, z Międzygórza, pow. Opatów, woj. świętokrzyskie, położonego ok. 10 km na południowy wschód od Oficjałowa, wchodziły bransoleta (krąg) typu Sieniawa oraz pręt brązowy (Blajer 1999, 185, tam dalsza literatura). Oba skarby, mają przemawiać nie tylko za wczesnym, bo już w początkach środkowego okresu epoki brązu, pojawieniem się kultury łużyckiej na Wyżynie Sandomierskiej, ale także jej związkami na tym terenie z grupą tarnobrzeską (tarnobrzeską kulturą łużycką) (por. Czopek, Walanus 2003, 187–188)³.

³ Jednak Janik leży na północno-zachodnich peryferiach Wyżyny Sandomierskiej, a właściwie już poza nią, bo na lewym brzegu Kamiennej, zaś skarb z Między-

Skarb siekier z tulejkowatą piętą typu czeskiego z Oficjałowa wskazuje zupełnie innych kierunek oddziaływań na obszar Wyżyny Sandomierskiej w fazie HA1. Siekiery tego typu występują bowiem licznie od Czech i Saksonii po Morawy i zachodnią Małopolskę. Z obszaru Polski znanych jest ok. 150 egzemplarzy, występujących przede wszystkim w skarbach, ale także znalezisk pojedynczych (Blajer 2013, 28). Występują one przede wszystkim na Śląsku, mniej licznie w zachodniej Małopolsce, w tym na terenach sąsiadujących od południowego zachodu z Wyżyną Sandomierską (Chruszczyna Mała, pow. Kazimierza Wielka, woj. świętokrzyskie, Pietrzec, pow. Busko, woj. świętokrzyskie, Witów, pow. Proszowice, woj. małopolskie – por. Blajer 1999, mapa 1). Natomiast z międzyrzecza Wisły i Sanu zajętego w tym czasie przez grupę tarnobrzeską znamy tylko jeden skarb zawierający tego typu zabytki, z Trzciany, pow. Rzeszów, woj. podkarpackie (Blajer 1999, 207–208; 2001, 335) oraz jedno znalezisko pojedyncze, z okolic Padwi Narodowej, pow. Tarnobrzeg, woj. podkarpackiej⁴ (Ryc. 4).

Wydaje się to wskazywać, że w ukształtowaniu się osadnictwa kultury łużyckiej na Wyżynie Sandomierskiej brała udział nie tylko grupa tarnobrzeska (tarnobrzeska kultura łużycka), ale również inne jej grupy lokalne, w tym zwłaszcza zachodniomałopolska, oraz na oddziaływania kulturowe bądź nawet napływ ludności z innych kierunków (na temat oddziaływań z terenów Lubelszczyzny por. Kłosińska 2005, 284).

W tradycyjnym ujęciu skarb siekier z Oficjałowa należało by zatem wiązać z ludnością kultury łużyckiej ze środkowego okresu epoki brązu. Za taką atrybucją kulturową może też przemawiać to, że w odległości ok. 200 m na północny-wschód od miejsca jego znalezienia, znajduje się osada kultury łużyckiej – Oficjałów stan. 6 (AZP 87–70/153), chociaż jest ona datowana – co prawda, wyłącznie na podstawie ceramiki znalezionej na powierzchni – na początek epoki żelaza (fazy HB-C), a więc młodsza od skarbu⁵.

Należy jednak zwrócić uwagę, na ostatnio podnoszoną jest możliwość dłuższego, w porównaniu do terenów sąsiednich, przeżywania się kultury trzcinieckiej na Wyżynie Sandomierskiej, nawet do początków fazy HB2, a więc V okresu epoki brązu (por.: Florek 2009, 215–219; Makarowicz 2010, tab. 1.6, 1.7, ryc. 1.10, 1.13, 1, 14, 1.16; zob. też Blajer 2013, 24). Podobnie, chociaż tylko do końca III okresu epoki brązu, lokalna grupa kultury trzcinieckiej, miała przetrwać w otoczeniu „łużyckim” na terenach podkrakowskich (Górski 2006, 292–293). Nie można zatem wykluczyć, że skarb z Oficjałowa, razem ze skarbem z Międzygórze, a także podobnie datowanymi pojedynczymi luźnymi znaleziskami ozdób brązowych (naramiennik z tarczkami

górze „wydobyto z gruzów fundamentu zamku” (por. Lubomirski 1873, 34–35), co sugeruje dużą ostrożność przy wyciąganiu wniosków na jego podstawie.

⁴ Zabytek nie publikowany, w zbiorach Muzeum Historycznego w Tarnobrzegu.

⁵ Stan. 6 w Oficjałowie (AZP 87–70/153) zostało odkryte w 1989 roku w trakcie badań AZP prowadzonych przez Instytut Archeologii UMCS w Lublinie. Dokumentacja z badań znajduje się w archiwum Delegatury w Sandomierzu WUOZ w Kielcach.

typu Błogocice z Jasic, pow. Opatów, woj. świętokrzyskie – Florek 1998, 20 i tab. III: a; odkryta w sierpniu 2016 r., masywna bransoleta z końcami stopkowatymi z Przybysławic, pow. Sandomierz, woj. świętokrzyskie⁶ – Florek 2016, 60–61,) można łączyć z ludnością kultury trzcinieckiej, której lokalne ugrupowanie (grupa opatowska wg nomenklatury W. Blajera – por. 1987, 29–31) mogło dłużej przetrwać na Wyżynie Sandomierskiej, będąc dowodem na jego kontakty z „otoczeniem łużyckim”.

Na koniec należało by kilka słów poświęcić charakterowi znaleziska. Z całą pewnością mamy do czynienia ze skarbem (depozytem), a więc przedmiotami celowo ukrytymi (zakopanymi). Jak wykazały badania sondażowe, został on zakopany poza osadą, cmentarzyskiem czy też terenem w jakiś sposób użytkowanym, w dodatku stosunkowo płytko. Wchodzące w skład skarbu przedmioty, to wyłącznie siekiery jednego typu, prawie identyczne, chociaż z pewnością nie pochodzące z jednej formy odlewniczej. Niezwykle zastanawiające jest, że waga obu siekier zachowanych w całości jest identyczna jak waga siekierki zachowanej mniej więcej w połowie – wszystkie ważą po 270 g. Może to potwierdzać przypuszczenia, że niektóre z przedmiotów wchodzących w skład skarbów brązowych – dotyczy to zwłaszcza siekier i sierpów – były traktowane dwojako: jako narzędzia i jako standardowe jednostki metalu (por. Blajer 1999, 141, tam dalsza literatura).

⁶ Zabytek, mający najbliższe analogie w skarbach z Wiśniowej, woj. podkarpackie, Miechowic, woj. kujawsko-pomorskie, Bartnik, woj. dolnośląskie i Stawiszycach, woj. świętokrzyskie, do czasu zakończenia opracowania, znajduje się w zbiorach Delegatury w Sandomierzu Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Kielcach.